

Репрезентація жіночих тілесних практик у західноукраїнській пресі 1930-х років

О. А. Хамедова

Київський університет імені Бориса Грінченка
Corresponding author. E-mail: o.khamedova@kubg.edu.ua

Paper received 18.11.18; Accepted for publication 24.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2018-185VI31-11>

Анотація. Вивчення жіночої тілесності та її репрезентації на сторінках західноукраїнської преси 1930-х років досліджено на прикладі статей лікарів С.Парфанович і Р. Могильницького, постійних дописувачів часописів “Жіноча Доля” і “Жіноча Воля”. Вони сміливо вводили до публічного дискурсу та обговорювали табуйовані питання жіночого репродуктивного здоров'я, контрацептивних засобів, абортів, інтимної гігієни та ін. Висвітлення теми репродуктивних прав жінки оприянювало боротьбу двох дискурсів - феміністичного і патріархатного. Подібні публікації поступово змінювали громадську думку і послідовно формували нову соціальну реальність, у якій гідне місце належало жінці.

Ключові слова: тілесні практики, жіноча тілесність, дискурс, фемінізм, патріархат, репродуктивний вибір.

Якщо вивчення тілесності, у тому числі жіночої, у західній гуманітаристиці вже ведеться тривалий час, то для українських дослідників це відносно нова наукова сфера. Вивченням жіночої тілесності займалися дослідниці літератури (С.Павличко, Т.Гундорова, О.Забужко та ін.), історикині (О.Кісь, О.Стяжкіна, М.Гавришко та ін.), культурологині та медіадослідниці (М.Маєрчик, Т.Марценюк, О.Плахотнік, С.Шимко та ін.). Справедливою є думка М.Маєрчик, яка наголошувала на “периферійності тілесного дискурсу” в українській науці, зокрема в етнографії [2, с.55]. Цілісних пресознавчих досліджень про жіночий тілесний досвід істотно бракує. Цим зумовлена актуальність дослідження матеріалів періодичних видань 1920-1930-х років про тілесні практики українок. Переважно, це були статті лікарів, розміщені у жіночих часописах, в яких фахівці пояснювали особливості жіночої фізіології, причини жіночих хвороб, розглумачували правила особистої гігієни жінки.

Мета нашого дослідження - виявити і проаналізувати специфіку репрезентацій тілесних практик жіноцтва у популярних західноукраїнських часописах означеного періоду.

Об'єктом нашого дослідження є статті лікарів-гінекологів Софії Парфанович і Романа Могильницького, які були постійними дописувачами популярних у міжвоєнне двадцятиліття часопису “Жіноча Доля” та його додатку “для сільського жіноцтва” “Жіноча Воля”.

Методологія нашого дослідження ґрунтується на гендерному аналізі матеріалів, а також на ідеях дискурс-аналітиків Е.Лакло та Ш.Муффа про соціальні практики “як артикуляції, які відтворюють чи змінюють прийняті у суспільстві значення” [9, с.72]. Плідною також видається їхня ідея про конкурентну боротьбу антагоністичних дискурсів за значення, що відповідає реаліям становлення українського жіночого руху у міжвоєнний період Галичини, коли доводилося долати опір патріархатної ідеології навіть на сторінках преси.

Доктор медицини Р.Могильницький у часописі

“Жіноча Воля” присвятив низку статей (“Кілька слів до вас, жінки-українки!”, “Велика болячка наших жінок-матерей”, “Коли є глузд питати лікаря, чи жінка вагітна?” та ін.) жіночому здоров'ю. Так, у статті “Кілька слів до вас, жінки-українки!” Р.Могильницький розкрив тему абортів та його наслідків для жіночого здоров'я. За умов майже повної відсутності контрацептивних засобів у міжвоєнний період, аборт залишався єдиним поширеним способом вирішення проблеми небажаної вагітності для українських жінок. Більшість селянок вдавалися до послуг знахарок і повитух, які варварськими методами намагалися “зігнати плід”, після подібних операцій жінок очікувала якщо не смерть, то різноманітні жіночі хвороби. Лікар переконував жінок, що навіть у найзлиденніших умовах краще народити ще одну дитину, ніж зробити сиротами своїх інших дітей. Водночас автор дає зрозуміти читачкам, що таких тяжких наслідків не було б, якби жінки мали можливість звернутися до справжніх фахівців: “Є зовсім хибно вбивати молоде життя плоду...А як заходить справді потреба усунути плід, то ідіть до совісного та тямучого лікаря, щоби він це зробив згідно з лікарською штукою так, щоби опісля жінка не терпіла все своє і без того не раз важке життя” [5, с.6]. Автор запропонував жінкам три шляхи: народження дитини, звернення до справжнього фахівця у разі необхідності абортів, запобігання вагітності через використання контрацепції. Про тогочасні контрацептивні засоби лікар не сказав нічого конкретного, але обмежився загальними рекомендаціями: “Але як треба, то порадьтеся в лікаря, як робити, щоби не зайти зайвий раз у тяжу” [5, с.6]. Проте подібний лікарський натяк про можливість використання контрацепції вже сама по собі була революційною.

Лікар усвідомлював суспільну значущість цієї теми і водночас відсутність її в публічному дискурсі: “бо конче на голос говорити про загальновокорінене лихо без обгортки” [5, с.6]. Для редакції, очевидно, це теж була непроста тема, про яку вони воліли говорити з багатьма застереженнями, а висновки лікаря їм здалися занадто сміливими і неоднозначними.

Тому редакція подала у коментарі до статті, що робити аборт можна лише за певних медичних показників: “інтереси власного здоров'я, інтереси свого народу, й голос церкви промовляють проти згонення плоду. Однак, коли загрожене життя матері, наприклад - при серцевих недугах, сухотах і т.п. - і в деяких інших виїмкових випадках то лікареві право дозволяє на усунення плоду” [5, с.6].

Коментар редакції жіночого часопису дуже промовистий, адже свідчить про те, що індивідуальні потреби жінки розпоряджатися своїм тілом і життям не враховувалися, і вона мала пожертвувати ними заради “власного народу”, тобто прийняти роль “біологічного виробника членів етнічної спільноти” [6]. Згадка у коментарі про церкву є завуальованою погрозою, вона мала налякати віруючу жінку майбутнім покаранням за “гріх”. Редакційний морально-дидактичний коментар медичної теми, професійно розкритої лікарем, був успішною маніпулятивною стратегією, спрямованою на своїх читачок.

До аналогічних маніпулятивних заяв вдаються сучасні медійники і політики. Р. Печескі у дослідженні “Аборт і вибір жінки: держава, сексуальність і репродуктивні права” аналізувала на прикладі США зв'язок “антиабортних кампаній” з політикою і владою. [8, с. 148]. Політику, який підтримує заборону абортів, легко заробити імідж захисника “християнсько-моральних” цінностей і традиційної (патріархальної) родини: “ідеологія супротивників абортів має більшу ауру праведності, ніж сама теологія, відокремлюючи богоугодне від неугодного Богу, невинних від грішників” [С. 147]. Часто саме медіа допомагають у роздмухуванні антиабортної істерії: “Порятунком ембріонів від їхніх матерів прекрасно відволікає увагу від того, що суспільство не в змозі забезпечити мільйони дітей їжею, житлом, освітою, роботою, належним рівнем медицини, не кажучи вже про СНІД, наркотики, навколишнє середовище” [8, с. 148]. Редакція часопису “Жіноча Доля” також не ставила питання про причини подібного рішення більшості жінок, але з нав'язливим дидактизмом повчало їх і недвозначно засуджувало у своєму коментарі. Цікаво, що про свободу вибору жінки говорить саме чоловік, а жінки (редакція часопису) артикують патріархально-ідеологічні приписи.

Серед інших небажаних тем у публічному дискурсі Р. Могильницький у статті “Велика болячка наших жінок-матерей” розповів про тяжкі наслідки багатьох пологів для здоров'я жінки. У жінок після пологів лікар часто діагностував “загоєний розрив межна, тобто переділу між відхідною кишкою та піхвою”, а також “ураз перевернений або ж спущений” або ж “випадіння уразу” [4, С.7]. Це призводило, у свою чергу, до порушення менструального циклу, постійного болю у “крижу”, втрати працездатності. Післяпологові задавлені хвороби ставали причиною того, що “сільська жінка ще зовсім молода, 30-35 літня молодиця виглядає звичайно мов стара, знищена та зморена довгим віком бабця” [4, с.8]. Автор звинувачує у цьому низький рівень медичного обслугову-

вання сільського жіноцтва, зокрема те, що жінки народжували з бабою-повитухою, без професійної акушерки, у той час, як після пологів потрібно “конче негайно зоперувати та правильно зшити розірване межно” [4, с. 8].

На початку 1930-х років більшість читачок часописів “Жіноча Доля” і “Жіноча Воля” сприймали жінку крізь призму патріархатної ідеології. Відверта розмова про ціну материнства для жіночого здоров'я, небажання жінок мати багато дітей розходилися з національним ідеалом щасливої матері великої родини. У даному випадку бачимо, що соціальний актор (лікар) запропонував нову інтерпретацію ключового знаку (“матір”), обговорюючи негативні наслідки багатьох пологів для жіночого здоров'я і заявляючи про необхідність усвідомленого материнства. Крім того, приклади з медичної практики автора розвінчували також народницький міф інтелігенції ХІХ століття, який опoетизовував життя селянства, як нібито природне і більш здорове. Доктор медицини Роман Могильницький був свідомий того, що він у своїх публікаціях порушує табу патріархального суспільства на теми пов'язані з жіночою тілесністю: “Порушую знову дразливу справу з таємниць жіночого світу. Дарма! годі мовчати тоді, коли зараз через легкодущність та незнання багато наших, навіть інтелігентних жінок падає жертвою несовісних шарлатанів” [3, с.5]

Тілесні практики українок також були у центрі уваги іншої постійної дописувачки часописів “Жіноча Доля” і “Жіноча Воля”, “лікарки з жіночих хвороб” Софії Парфанович. Ще на початку ХХ століття в європейському суспільстві сформувалися нові канони жіночої краси, які передбачали культ здорового тіла, сформованого за античним взірцем. У жіночій пресі лікарі і педагоги пропагували заняття спортом для жінок, а фізичне виховання поступово ставало важливим складником жіночої освіти. Гаслом, яке поширювала жіноча преса початку ХХ століття, стали слова лікарки Бесс Менсендик: “Будь-який гріх проти свого здоров'я є гріх проти краси” [1, с. 34].

На той час у пересічних українців ще не було чіткого уявлення про те, яким чином взаємопов'язані здоров'я людини з дотриманням гігієнічних правил. У статті “Чи жінка, що працює, може дбати про красу?” лікарка С.Парфанович намагалася переконати жінок у тому, що виконання простих гігієнічних процедур, як наприклад, щоденне вечірнє миття тіла, необхідне для того, щоб бути здоровою і красивою. При цьому авторка наголошувала і на необхідності щоденного інтимного туалету, який сором'язливо називали миттям “далини” [7, с.8]. При цьому помітною є іронія та гумор, з якими авторка змальовує типову містянку того періоду: “Заняття триває 3-5 хвилин - час, який ви тратите сидячи на краю ліжка, при зніманні панчіх, оповідаючи чоловікові, що Галя (ваша найліпша подруга) має поганий ніс. При тому забуваєте про панчохи і втому та показуєте наглядно, як виглядає цей ніс і що з того приводу Галина зарозумілість на свою красу безпідставна. За

той час ви могли б обмитись!” [7, с.8]. Авторка хотіла, щоб читачки виробили у собі цю звичку, яка стала б пізніше основою розповсюджені тілесної практики.

Отже, лікарі-дописувачі західноукраїнських популярних жіночих часописів 1930-х років увели до публічного дискурсу табуовану тему жіночої тілесності. У жіночій пресі пропагувалися ідеї індивідуального фізичного саморозвитку жінки і реалізовувався механізм контролю за тілесними практиками жіноцтва: уважного ставлення до власного здоров'я, гігієни тіла, свідомого материнства. “Незручними” темами для публічного обговорення були контроль за

народжуваністю (контрацепція, аборти), ускладнення і хвороби після пологів, інтимна гігієна тощо. Лікар Р.Могильницький був свідомий революційності своїх матеріалів, адже громадськість засуджувала артикуляції практик, пов'язаних з жіночим тілом. Висвітлення теми репродуктивних прав жінки оприявнювало боротьбу двох дискурсів - феміністичного і патріархатного, оскільки перший проголошував свободу репродуктивного вибору жінки, а другий - заперечував його. Проте подібні публікації фіксували повільні зміни у ставленні суспільства і громадської думки до жіночої тілесності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громова А. И. Идеал красоты в отечественных женских журналах начала XX в.: изменение паттернов контроля за женским телом // Вестник КГУ им. Н.А.Некрасова, 2016, 3, С.33-36.
2. Маєрчик М. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу. - К.: Критика, 2011. 320 с.
3. Могильницький Р. Коли є глузд питати лікаря, чи жінка вагітна? // Жіноча Воля, 1934, Ч.19 (1 жовтня), С.5-6.
4. Могильницький Р. Велика болячка наших жінок-матерей // Жіноча Воля, 1934, Ч.15-16 (1-15 серпня), С.7-8.
5. Могильницький Р. Кілька слів до вас, жінки-українки! // Жіноча Воля, 1934, Ч.5 (1 березня), С.6.
6. Нейджел Дж. Маскулінність та націоналізм; гендер та сексуальність у творенні націй // Незалежний культурологічний часопис «І», 2003, 27. Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/nagel.htm>
7. Парфанович С. Чи жінка, що працює, може дбати про красу? // Жіноча Доля. 1932, Ч.10 (13 березня). С.8.
8. Печески Р. Аборт и выбор женщины: государство, сексуальности и репродуктивные права // Антология гендерных исследований. Сб. пер. - Минск: ПроPILEI, 2000, С.141-170.
9. Филлипс Л., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод. - Харьков : Гуманитарный центр. 352 с.

REFERENCES

1. Gromova A. I. The ideal of beauty in domestic women's magazines of the early twentieth century: changing patterns of control over the female body // Vestnik KGU im. N.A.Nekrasova, 2016. P. 33-36.
2. Mayerchik M. Ritual and body. Structural-semantic analysis of Ukrainian rituals of the family cycle. Kyiv: Krytyka, 2011, 320 p.
3. Mohylnytskyi R. When is there a reason to ask a doctor, is a woman pregnant? // Zhinocha Volya. 1934, 19 (1 October), P. 5-6.
4. Mohylnytskyi R. Great sore of our female mothers // Zhinocha Volya. 1934, 15 -16 (1 -15 August), P. 7-8.
5. Mohylnytskyi R. A few words to you, Ukrainian women! // Zhinocha Volya. 1934, 5 (1 March), P. 6.
6. Nagel J. Masculinity and Nationalism; Gender and Sexuality in the creation of nations // Nezaleznyi kulturolohichnyi chasopys “І” 2003, 27. <http://www.ji.lviv.ua/n27texts/nagel.htm>
7. Parfanovych S. Can a woman who works can take care of beauty? // Zhinocha Dolya. 1932, 10 (13 March), P. 8.
8. Petchesky R. Abortion and Woman's Choice: the State, Sexuality and Reproductive Freedom. Minsk: Propilei, 2000, P.141-170.
9. Phillips L., Jorgensen M. , Discourse Analysis as Theory and Method. - Kharkiv: Humanitarnyi Centr. 352 p.

Representation of female bodily practices in the Western Ukrainian press of the 1930s

O. A. Khamedova

Abstract. The study of female corporeality and its representation on the pages of the Western Ukrainian press of the 1930s was researched on the example of the articles by the physicians S.Parfanovych and R.Mohylnytskyi, the regular journalists to the magazines “Zhinocha Dolya” and “Zhinocha Volya”. They boldly introduced into public discourse and discussed taboo issues on reproductive health, contraceptives, abortion, intimate hygiene etc.The coverage of the reproductive rights of women represented the struggle of two discourses - feminist and patriarchal. Similar publications gradually changed public opinion and consistently formed a new social reality in which a decent place belonged to a woman.

Keywords: *bodily practices, feminine corporeality, discourse, feminism, patriarchy, reproductive choice.*